

Aproximación á diversidade sexual, de identidade de xénero e familiar nas aulas

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 24-27

Ana Ojea Alonso

Titora LGBTIQ+ IES Politécnico de Vigo

anaojealonso@edu.xunta.es

Falar de diversidade sexual, de identidade de xénero e familiar supón falar do ser humano, desa característica inherente á condición humana que é a variedade. Non existen dúas persoas iguais, nin sequer as persoas xemelgas idénticas ou monocigóticas. Polo tanto, imos falar de todas, todos e todes nós.

A diversidade de orientacións sexuais, de identidades e expresións de xénero e de estruturas familiares, é dicir, todas as variantes posibles ademais da familia nuclear (parella heterosexual monógama con fillos e fillas) é unha realidade presente

en todos os centros educativos, en todas as aulas e en todos os ámbitos das nosas vidas.

Que non o vexamos ou non se mostre, non quere dicir en ningún caso que non exista, senón que non se visibiliza e se non se fai é porque o sistema educativo está aínda repleto de exclusións, segregacións e discriminacións asociadas á "normalidade como violento dispositivo epistemolóxico e pedagóxico" (Flores, 2019, p. 12).

Todas estas cuestións están inscritas no chamado sistema sexo/xénero, concepto definido pola antropóloga Gayle Rubin como "conxunto de acordos polo cal

a sociedade transforma a sexualidade biolóxica en produtos da actividade humana e nas cales estas necesidades sexuais transformadas, son satisfeitas” (Rubin, 1996, p. 44).

Isto supón que en base ao sexo co que se nace - reducido unicamente á exploración visual dos xenitais e dende un punto de vista binario: femia e macho - asígnase un xénero tamén binario: muller e home, cunha serie de roles e comportamentos diferenciados e normativizados e cunha orientación sexual única que se presupón a todo ser humano: a heterossexualidade^[1].

Este sistema converte así en “normal” e hexemónica unha única opción das múltiples posibilidades e combinacións existentes: toda persoa debe ser heterossexual, cissexual^[2] e a súa expresión de xénero ten que ser a asociada ao xénero binario asignado, cuestionando, discrimi-

minando e invisibilizando todo aquilo que non cumpre dita norma.

Por outra banda, o sistema sexo/xénero está intimamente ligado ao sistema patriarcal, de modo que dentro do binarismo de xénero créase unha xerarquía na que o masculino ten maior valor social, cultural e simbólico que o feminino, deseñando así unha situación de sexismo e desigualdade de xénero.

Por iso, o machismo e a discriminación por orientación sexual, identidade ou expresión de xénero sempre van da man. Un exemplo desta relación é o feito de que xa nas escolas aos nenos que non se axustan ás normas de conduta ou expresión de xénero asociadas á masculinidade hexemónica insúltase-lles chamándolles “criqueiros” ou “maricóns”. En primeiro lugar, castígaselles por ser “femininos” ou gustarlles cousas de “nenas”, o cal está penado socialmente polo sexismo e, doutra banda, confúndese a expresión de xénero coa orientación sexual, cuestións que non están relacionadas pero que se asocian, pola LGBTfobia^[3], para intensificar o estigma.

[3] LGBTfobia: concepto que utilizan algúns colectivos de persoas LGBT para visibilizar o rexeitamento que sofre o conxunto do colectivo de persoas lesbianas, gais, bisexuais ou trans. (Pichardo, 2017, p. 15)

[1] A bióloga Anne Fausto-Sterling (2006) demostra como a intersexualidade cuestiona o binarismo sexual, que non é máis que un reduccionismo en canto á variedade de configuracións sexuais humanas existentes. Doutra banda, a filósofa Judith Butler (2001, 2002, 2006) cuestiona a suposta naturalidade do sexo partindo da noción da construción do xénero de Simone de Beauvoir (2011). Así mesmo, a autora Monique Wittig (2006) analiza o poder normalizador e disciplinario da heterossexualidade.

[2] Cissexualidade: define aquelas persoas cuxa identidade de xénero coincide co xénero asignado ao nacer. Utilízase para definir as persoas que non son trans.

Esta situación lémbra-nos que todas as persoas estamos socializadas no sexismo e na LGBTfobia, de xeito que precisamos poñermos unhas lentes coas cores do arco da vella (ademais das violetas) para “ir desprendéndonos desas actitudes homófobas, e para iso o primeiro paso é recoñecelas en nós mesmas e mesmos” (Pichardo, 2007, p. 10).

Considero que o principal reto que temos por diante o profesorado para podermos educar o alumnado no recoñecemento e o respecto á diferenza, sen a xerarquía que impón a normalidade, é precisamente recoñecer os nosos propios prexuízos e os nosos propios medos para detectalos nas nosas vidas e nas nosas aulas e poder erradicalos.

Cando falo de medos refírome, por exemplo, ao asociado á falacia de considerar que falar de diversidade sexual e visibilizar a realidade LGBT vai “promover” a homosexualidade ou a transexualidade, relacionando de xeito capcioso coñecemento con incitación ou o “contaxio do estigma”, que é o temor a que se nos identifique como lesbiana, gai, bisexual ou transexual ao relacionármolos, apoiármolos ou defendermos as persoas LGBT e, por iso, sufrirmos tamén discriminación. Este medo afecta ao profesorado, aínda que en maior medida ao alumnado e é unha das principais causas de exclusión e illamento do alumnado que sofre acoso LGBTfóbico.

En canto aos prexuízos e os estereotipos, como en calquera outro ámbito da diversidade humana, o coñecemento e a formación son fundamentais para desterralos e, neste sentido, a primeira ferramenta da que dispoñemos é a visibilidade.

Como ben sabemos, o que non se nomea, non existe e o que non se visibiliza, tampouco. Polo tanto, é un exercicio ne-

cesario para amosar a realidade en toda a súa complexidade; isto inclúe visibilizar o feito LGBT na literatura, no cinema, nos medios de comunicación... así como a condición LGBT de quen realizou achegas á cultura, ás ciencias, aos deportes, etc.; en definitiva, incorporar a realidade LGBT aos plans de estudo, como de feito contempla o artigo 22 da Lei 2/2014, do 14 de abril, pola igualdade de trato e a non discriminación de lesbianas, gais, transexuais, bisexuais e intersexuais en Galicia^[4].

Ademais é fundamental dar un paso á fronte e visibilizármolos, ben como profesorado pertencente ao colectivo LGBT ou como profesorado aliado contra

[4] Artigo 22. Inclusión da realidade LGTBI nos plans de estudos. A Consellaría de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia incorporará a realidade homosexual, bisexual, transexual, transxénero e intersexual nos contidos transversais de formación de todo o alumnado de Galicia naquelas materias en que sexa procedente, dará audiencia ao Consello Escolar e, de ser o caso, escoitará as asociacións, organizacións e colectivos LGTBI. Así mesmo, visibilizaranse na educación os diferentes modelos de familia establecidos nesta lei. Ademais, revisará os contidos de información, divulgación e formación que xa existan nos distintos niveis de ensino e noutros ámbitos formativos.

a LGBTfobia. Neste sentido é inevitable partir do persoal como posicionamento político e, polo tanto, pedagóxico:

Toda práctica educativa é política. Non hai neutralidade posible na tarefa do ensino. [...] A tarefa educativa é política porque disputa o poder, porque o poder non só é trama de subordinación, tamén é posibilidade de rexeitar a servidume ao desmontar os privilexios e opresións. (Flores, 2019, p. 11).

O paso previo ao traballo desenvolvido no vixente Programa de Atención á Diversidade sexual, de identidade de xénero e familiar dende o curso 2016/2017 no meu centro educativo foi precisamente visibilizarme como profesora lesbiana porque:

A liberdade para manifestar a nosa orientación sexual coa mesma naturalidade coa que manifestamos a nosa idade, cor de pelo, nacionalidade ou estatura, é de vital importancia para vivir en consonancia connosco e nós mesmas. [...] Prender que un ser humano deixe ao carón a súa identidade ou ben a mostre con prudencia en segundo que contextos é unha das homofobias máis xeneralizadas nos centros educativos. (Fumero, Moreno Llana e Ruiz Repullo, 2016, 105-106).

A partir dese momento abriuse un oco polo que comezou a entrar aire fresco que foi osixenando a atmosfera do centro, tanto para min mesma e o resto do profesorado, como para o alumnado, que decontado aproveitou a oportunidade de convivencia nunha contorna máis segura para visibilizarse e propoñerme a creación dun grupo de apoio ao alumnado LGBTIQ+ co que deu comezo o programa e a posterior creación da titoría LGBTIQ+ que exerzo.

IES POLITÉCNICO DE VIGO

O potencial transformador da visibilidade do profesorado LGBT é enorme e favorece o desenvolvemento emocional e persoal do noso alumnado porque podemos achegarlles un referente próximo e positivo. Con todo, non só o profesorado LGBT temos a responsabilidade de educar na diversidade, como dicíamos ao comezo; esa tarefa é parte fundamental de todo o corpo docente e “implica unha responsabilidade e un compromiso para crear unha escola e unha sociedade máis xusta” (Pichardo, 2017, páx. 40); por iso tamén é necesario visibilizarse como docente aliada contra a LGBTfobia.

Segundo a miña experiencia, animo a verbalizalo abertamente; é a maneira máis efectiva de demostrarlle ao noso alumnado que pode contar con nós, que non nos asusta o contaxio do estigma e iso favorecerá tanto o noso propio apoderamento como, sobre todo, o do alumnado que o necesita con urxencia, tal e como demostran os estudos existentes sobre a LGBTfobia no sistema educativo (COGAM, 2016)

Son moitos os retos que temos por diante e independentemente de que exista un amplo marco normativo que nos obriga ao tratamento nas aulas da diversidade sexoxenérica e familiar, ante todo trátase dunha responsabilidade ética para o mantemento dunha sociedade respectuosa, responsable e democrática. ■

- COGAM (2016). *LGBTfobia en las aulas 2015. ¿Educamos en la diversidad afectivo sexual?*. Madrid: Grupo de Educación de COGAM. <https://cogameduca.files.wordpress.com/2016/03/1-lgbt-fobia-en-las-aulas-2015-informe-completo-web.pdf>. Data de consulta: 12/01/2020.

- Lei 2/2014, do 14 de abril, *pola igualdade de trato e a non discriminación de lesbianas, gays, transexuais, bisexuais e intersexuais en Galicia*. http://www.parlamentodegalicia.com/sitios/web/BibliotecaLeisdeGalicia/Lei_02_2014.pdf. Data de consulta: 12/01/2020.

- PICHARDO, J. I. (coord.) [2007]. *Actitudes ante la diversidad sexual de la población adolescente de Coslada (Madrid) y San Bartolomé de Tirajana (Gran Canaria)* <http://www.felgtb.org/rs/467/d112d6ad-54ec-438b-9358-4483f9e98868/c11/filename/adolescentes-ante-la-diversidad-sexual2.pdf>. Data de consulta: 12/01/2020.

- BEAUVOIR, S. DE (2008). *O segundo sexo I. Os feitos e os mitos*. Vigo: Eds. Xerais, trad. de Marga Rodríguez Marcuño e revisión de África B. López Souto.

- BEAUVOIR, S. DE (2010). *O segundo sexo II. A experiencia vivida*. Vigo: Eds. Xerais, trad. de Marga Rodríguez Marcuño e revisión de África B. López Souto.

- BUTLER, J. (2001). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. México: Universidad Nacional Autónoma de México - PUEG. Paidós.

- (2002). *Cuerpos que importan. Sobre los límites materiales y discursivos del “sexo”*. Buenos Aires: Paidós.

- (2006). *Deshacer el género*. Barcelona: Paidós.

- FAUSTO-STERLING, A. (2006). *Cuerpos sexuados*. Barcelona: Editorial Melusina.

- FLORES, V. (2019). *Para que non nos roben el cuerpo...*, prólogo a Sánchez Sáinz, M. *Pedagogías queer. ¿Nos arriesgamos a hacer otra educación?* Madrid: Los libros de la Catarata.

- FUMERO, K., MORENO LLANEZ, M. y RUIZ REPULLO, C. (2016). *Escuelas libres de violencias machistas*. Palma de Mallorca: Edicions Universitat de les Illes Balears.

- PICHARDO, J. I. (coord.) (2017). *Abrazar la diversidad. Propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Madrid: Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades.

- RUBIN, G. (1996). *El tráfico de mujeres: notas sobre la “economía política” del sexo*, en Lamas, M. (comp.). *El género: la construcción cultural de la diferencia sexual*. México: PUEG, pp. 35-96.

- WITTIG, M. (2006). *El pensamiento heterosexual y otros ensayos*. Madrid: Editorial Egales.